

Bartosz Małolepszy, [bartosz.malolepszy@trakt.poznan.pl](mailto:bartosz.malolepszy@trakt.poznan.pl)

Lucyna Kaczmarkiewicz, [lucyna.kaczmarkiewicz@trakt.poznan.pl](mailto:lucyna.kaczmarkiewicz@trakt.poznan.pl)

Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT, Poznań

## Turystyka na obszarze sacrum. Przykłady działań turystycznych i edukacyjnych zrealizowanych w katedrze poznańskiej

**Słowa kluczowe:** interpretacja dziedzictwa, turystyka w strefie *sacrum*, działania eventowe, turystyczne i edukacyjne w katedrze

**Abstrakt:** artykuł dotyczy realizacji przedsięwzięć turystycznych i edukacyjnych na Ostrowie Tumskim w Poznaniu. To obszar *sacrum* o znaczeniu religijnym i narodowym. Artykuł stanowi studium przypadku i nie ma charakteru badawczego. To prezentacja wybranych projektów realizowanych w katedrze, których uczestnikami byli turyści oraz mieszkańcy Poznania. Artykuł odwołuje się do teorii interpretacji dziedzictwa i prezentuje zakres merytoryczny projektów, stosowane metody i cele działań, a także praktyczne wskazówki związane z działaniami w strefie *sacrum*.

### Wprowadzenie

Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT jest miejską instytucją kultury powołaną do życia w 2009 r. Jej główne zadanie to popularyzacja i promocja wiedzy o przeszłości Poznania wśród turystów i mieszkańców miasta. Jest ono realizowane poprzez wdrażanie dwóch produktów turystycznych: Bramy Poznania<sup>1</sup> – pierwszego w Polsce centrum interpretacji dziedzictwa, oraz Traktu Królewsko-Cesarskiego<sup>2</sup> – szlaku turystycznego prezentującego najważniejsze atrakcje Poznania.

Artykuł koncentruje się na działalności Bramy Poznania i jej ofercie turystycznej realizowanej na sąsiadującym z nią Ostrowie Tumskim. To najstarsza część Poznania, położona na wyspie na Warcie. W jej przestrzeni zapisały się ślady różnych epok i idei, nurtów kulturalnych i decyzji politycznych, nadziei i dramatów ludzi, którzy tu żyli i działali. Można tu odnaleźć zabytki z okresu narodzin państwa ponad tysiąc lat temu, ze złotego XVI wieku, kiedy kwitły polska nauka i kultura, ale także z trudnej epoki rozbiorów: pruskich wpływów i walki o utrzymanie narodowej tożsamości. Ostrów Tumski dla przeciętnego turysty, nieposiadającego odpowiednich kompetencji, był dotychczas „milczącą przestrzenią”, nieczytelną i pełną niezrozumiałych znaków. Aby udostępnić ten niezwykle cenny obszar zwiedzającym i pozwolić im zrozumieć tysiącletnie dziedzictwo tego miejsca, podjęta została decyzja o budowie Bramy Poznania. Funkcjonuje ona w formule centrum interpretacji dziedzictwa (*heritage interpretation center*). To sprawdzone w krajach anglosaskich (Wielka Brytania<sup>3</sup>, Irlandia<sup>4</sup>, Kanada<sup>5</sup>, Australia<sup>6</sup>, Nowa Zelandia<sup>7</sup>) rozwiązanie, powstające na zapleczu atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo obszarów, stanowiące punkt recepcyjny ruchu turystycznego, w którym jest prezentowane i wyjaśniane znaczenie ważnych historycznie i kulturowo miejsc.

---

<sup>1</sup> [www.bramapoznania.pl](http://www.bramapoznania.pl)

<sup>2</sup> [www.trakt.poznan.pl](http://www.trakt.poznan.pl)

<sup>3</sup> [www.ahi.org.uk](http://www.ahi.org.uk)

<sup>4</sup> [www.failteireland.ie](http://www.failteireland.ie)

<sup>5</sup> [www.interpretationcanada.wildapricot.org](http://www.interpretationcanada.wildapricot.org)

<sup>6</sup> [www.interpretationaustralia.asn.au](http://www.interpretationaustralia.asn.au)

<sup>7</sup> [www.innz.net.nz](http://www.innz.net.nz)

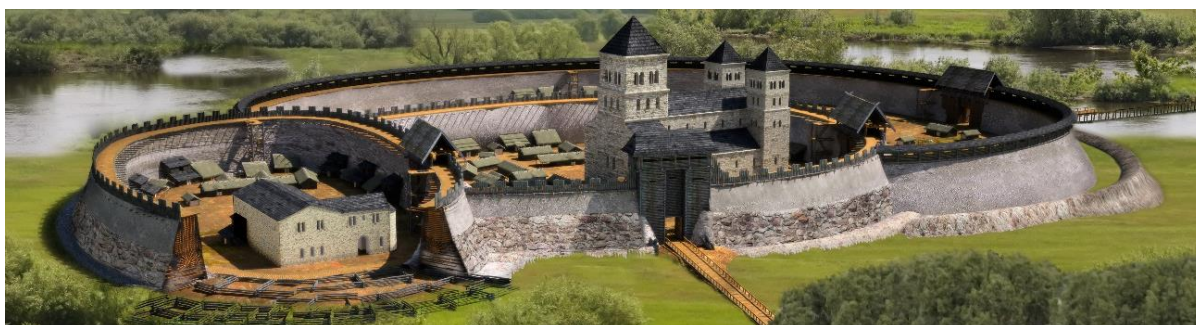
Prezentowane w artykule projekty to przykłady konkretnych pomysłów i działań o autorskim charakterze. Nie stanowią one cyklu połączonych wydarzeń, lecz zbiór tych projektów, które realizowane były bezpośrednio w strefie sacrum.

## Ostrów Tumski – *sacrum* religijne i narodowe

Ostrów Tumski ze względu na swój niebagatelny wpływ na losy państwa, kształtowanie jego tożsamości i kultury ma dla Poznania i Polski szczególne znaczenie. Miejsce to było zalążkiem dzisiejszego miasta, ale przede wszystkim – co zwraca szczególną uwagę – zarzewiem polskich struktur państwowych i kościelnych.

Ostrów Tumski to wyspa na Warcie, na której już w X wieku powstał piastowski gród (ryc. 1). Mieszko I, wykorzystując walory strategiczne wyspy, wznosił tu fortyfikację, uważaną za najpotężniejszą konstrukcję obronną młodego państwa Piastów. Dzięki niej udało się skutecznie odeprzeć najazdy nieprzyjaciela, co miało znaczący wpływ na stabilizację polskiej państwowości. Rozmach, z jakim zbudowano tu monumentalny zespół pałacowo-sakralny, wzorowany na architekturze zachodniej, potwierdza, że Ostrów Tumski był główną siedzibą książęcą, należącą do tzw. grodów centralnych, pełniących funkcje stołeczne.

Działania zrealizowane przez Mieszka I konsekwentnie zmierzały do wprowadzenia chrześcijaństwa w państwie Piastów. Książę sprowadził do Poznania i poślubił Dobrawę, przyjmując tym samym z rąk czeskich religię. Uważa się, że właśnie na Ostrowie Tumskim w 966 roku odbył się chrzest władcy. Wydarzenie to zdeterminowało dalsze losy Polski, wprowadzając ją do kręgu cywilizacji łacińskiej oraz na arenę polityczną Europy jako równoprawnego członka.



**Ryc. 1.** Gród na Ostrowie Tumskim w X wieku

Źródło: Piotr Walichnowski.

Do dynamicznego rozwoju poznańskiego grodu przyczyniła się jego nowa funkcja. Tuż po chrzcie Mieszka I Poznań stał się głównym ośrodkiem wiary chrześcijańskiej w państwie Piastów. W 968 roku właśnie tutaj powołano do życia pierwsze na ziemiach polskich biskupstwo. Jego ordynariuszem został Jordan, który otrzymał od papieża legendarny miecz św. Piotra, uważany dziś za najstarszą polską relikwię. Założenie biskupstwa miało ogromne znaczenie dla budowania struktury młodego państwa. Polska zyskała bowiem poparcie władzy papieskiej i cesarskiej. Wkrótce w najważniejszym grodzie kraju powstała kolejna okazała budowla – pierwsza polska katedra.

Ten etap w dziejach Poznania zamknął fatalny w skutkach najazd księcia czeskiego Brzetysława w 1039 roku. W wyniku napaści zniszczone zostały liczne grody Wielkopolski, a ośrodek stołeczny w obliczu zaistniałej sytuacji został przeniesiony do Krakowa. Katedra była jednak nadal nekropolią władców Polski. Pochowano tu 3 królów i 5 książąt z dynastii Piastów. Ostatni pogrzeb miał miejsce w 1296 roku. W murach katedry spoczął wówczas król Przemysław II – działający aktywnie na rzecz zjednoczenia Polski, pierwszy władca, który przyjął orła białego za godło swojego państwa.

Niezwykle ważnym momentem w dziejach Ostrowa Tumskiego był okres zaborów. W tym czasie Wielkopolska z Poznaniem trafiła w pruskie ręce. Rozpoczęła się długotrwała walka o zachowanie polskiej tożsamości. Bastionem tej walki był Ostrów Tumski. Stał się on miejscem manifestacji uczuć patriotycznych narodu. Szczególne znaczenie miał fakt, że od 1821 roku rezydował tu prymas – głowa polskiego Kościoła. W okresie fali germanizacji prymasowie walczący o polskie racje: Marcin Dunin i Mieczysław Ledóchowski, więzieni byli przez władze pruskie. W ten sposób stali się bohaterami narodowymi, symbolami nękanego polskiego społeczeństwa. Walka o utrzymanie polskiej tożsamości miała na Ostrowie Tumskim charakter pracy organicznej. Jej głównym przejawem była ochrona i renowacja najstarszych zabytków Ostrowa oraz organizacja akcji społecznych i kulturalnych. Budowa mauzoleum pierwszych Piastów, zainicjowana przez Teofila Wolickiego, była najbardziej spektakularnym wydarzeniem. Środki finansowe na wzniesienie pomników Mieszka I oraz Bolesława Chrobrego (ryc. 2) zbierano we wszystkich zaborach, angażując w tę akcję całe społeczeństwo polskie. Niedostatek zgromadzonych środków zrekompensował wielki poznański społecznik, Edward Raczyński, który postanowił



ufundować Złotą Kaplicę. Kaplica stała się materialnym wyrazem pielęgnowanego od wieków symbolicznego znaczenia, jakie przypisywano znajdującym się w katedrze grobom Mieszka I i Bolesława Chrobrego.

**Ryc. 2.** Pomnik Mieszka I i Bolesława Chrobrego w Złotej Kaplicy  
*Źródło: Jarosław Tritt.*

## Katedra poznańska w kontekście ekspozycji Bramy Poznania

Centrum interpretacji dziedzictwa położone jest zwyczajowo na zapleczu obszaru atrakcyjnego pod względem historycznym lub przyrodniczym. Tak jest również w przypadku Bramy Poznania (ryc. 3). Zwiedzający ten obszar ma więc do czynienia z dwoma rodzajami ekspozycji. Pierwsza część ekspozycji ma charakter multimedialny i usytuowana jest w Bramie Poznania. Jej zadaniem jest dostarczenie narzędzi do podjęcia wysiłku interpretacji części drugiej, która w postaci realnych obiektów znajduje się na Ostrowie Tumskim. Możliwość doświadczenia zabytków w przestrzeni, w której powstawały, i w kontekście, który ich powstaniu towarzyszył, daje niepowtarzalną sposobność prawdziwego spotkania z historią.

Zwiedzanie tylko jednej z dwóch części ekspozycji jest możliwe, choć nie przynosi pełnej korzyści. Dopiero bowiem cała, dwuczęściowa ekspozycja przyniesie pożądany efekt synergii. Zyskamy zarówno możliwość obcowania z realnym obiektem, jak i narzędzia do jego interpretacji. Połączenie części multimedialnej i realnej jest zadaniem ścieżki zwiedzania, która poprowadzi zwiedzającego i umożliwi mu udział w pełnowartościowym doświadczeniu.



**Ryc. 3.** Brama Poznania i Ostrów Tumski

Źródło: CDN Media.



Centralnym i najważniejszym obiektem Ostrowa Tumskiego jest katedra poznańska. Na niej w dużej mierze koncentruje się ekspozycja Bramy Poznania. Jej bryła koresponduje z gotycką świątynią przez szklane atrium (ryc. 4). Ukierunkowane jest ono bezpośrednio na wieżę katedry, które widoczne są dla zwiedzających zaraz po wejściu do budynku, oraz później – z perspektywy szklanych pomostów umieszczonych na różnych wysokościach pomiędzy salami ekspozycyjnymi. Dzięki takiemu zabiegowi architektonicznemu katedra jako najważniejszy zabytek, symbol trwałości i tradycji miejsca, w bardzo sugestywny sposób wpisana została w kontekst ekspozycji.

**Ryc. 4.** Atrium Bramy Poznania i widok na katedrę poznańską

Źródło: Łukasz Gdak.

Po zakończeniu zwiedzania ekspozycji multimedialnej turysta nie pozostaje sam w przestrzeni Ostrowa Tumskiego. Brama Poznania dysponuje szeregiem narzędzi ułatwiających eksplorację zabytków, w tym przede wszystkim katedry poznańskiej. Są to m.in. wycieczki z przewodnikiem, audioprzewodnik, zajęcia edukacyjne oraz okazjonalne eventy.

## Po co interpretować?

W interpretacji dziedzictwa niezwykle ważną zasadą jest posługiwanie się językiem uniwersalnym. Dotyczy to prezentacji zabytków zarówno ze sfery *sacrum*, jak i *profanum*. Warto im się przyjrzeć, wyjść poza dotychczasowy tryb myślenia o nich i zastanowić się, jaka inna historia – oprócz tej już nam dobrze znanej – za nimi stoi? Czy można dostrzec w niej wątki o charakterze ponadczasowym, uniwersalnym? Czy opowiada o wartościach, uczuciach, jeśli tak – to o jakich? Czy występują w niej archetypy związane z charakterem, zachowaniem? Czy zawiera w sobie ponadczasowe zasady i prawdy? Można pójść o krok dalej: przyjrzeć się aktualnie panującym trendom, powszechnym zjawiskom, mechanizmom i zastanowić się, które z zabytków obrazuje swoją historią to, co się aktualnie dookoła nas dzieje. „Co ważnego o współczesności mamy do powiedzenia z wykorzystaniem naszych

zasobów?” [Hajduk, Piekarska-Duraj, Idziak, Wacięga 2014, s. 12]. Prezentacja zabytków w takim ujęciu pomaga w zrozumieniu świata. Porusza ona tematy i problemy znane współczesnemu odbiorcy. Obiekty ukazane są w zupełnie nowym kontekście, nadaje się im nowe znaczenie. Wskazanie na uniwersalny charakter dziedzictwa sprawia, że nawet gdy ma ono wyjątkowo lokalny charakter, jego interpretacja staje się możliwa dla ludzi pochodzących z innych kultur lub stron świata.

Realizacja projektów turystycznych i edukacyjnych w obszarze *sacrum* to wielka odpowiedzialność. Nie mogą być one wyłącznie ofertą spędzenia wolnego czasu – muszą stanowić przemyślane działanie z określoną misją. Projekty te oprócz spełnienia oczekiwań odbiorcy muszą zawierać wartość dodaną: edukować, posiadać przesłanie, prowokować do myślenia, budować relację z dziedzictwem, wpływać na postawę odbiorcy i refleksyjną konsumpcję kultury. „Poprzez interpretację zrozumienie, poprzez zrozumienie docenienie, poprzez docenienie ochrona” [Tilden 2007, s. 75]. Hasło spopularyzowane przez Freemana Tildena mimo upływu ponad 50 lat jest wciąż aktualne. Jeśli czegoś nie znamy, nie rozumiemy – nie jest to dla nas istotne. Dopiero przy bliskim kontakcie zauważamy niedostrzegane wcześniej wartości. Wówczas jesteśmy w stanie docenić poznawane i uznać je za wyjątkowe, a w konsekwencji podjąć działania na rzecz jego ochrony. To jednak długi proces, który zaczyna się podczas pierwszego kontaktu z dziedzictwem, podczas wycieczki. Wszystko, co dzieje się później, jest wypadkową tego, co przeżyło się na miejscu i w jakim stopniu zakorzeniło się to w odbiorcach w postaci wszelkiego rodzaju myśli, uczuć i emocji. Co więcej, proces ten, raz rozpoczęty, nigdy nie powinien się zakończyć. Jego pierwszym etapem jest edukacja odbiorców, która wpływa na ich świadomość wartości dziedzictwa kulturowego. Tylko wówczas mogą oni zdać sobie sprawę z jego wyjątkowego charakteru. Proces staje się dojrzały, kiedy odbiorca poczuje się spadkobiercą dziedzictwa i ze względu na szacunek do niego podejmie się jego ochrony dla przyszłych pokoleń.

Jacques Cousteau powiedział, że „ludzie chronią tylko to, co naprawdę kochają”. Sedno i cel interpretacji jest właśnie taki, aby poprzez różne formy działalności stworzyć emocjonalną relację, więź z dziedzictwem, wpłynąć na postawę odbiorców, dokonać modyfikacji ich zachowań. To, co dotychczas było im nieznanne i całkowicie obojętne, może stać się przedmiotem szczególnej troski, zainteresowania i dumy.

## Działania eventowe

### **Katedra. Obudź zmysły**

Gotycka katedra to prawdziwe dzieło sztuki. To brama do pozaziemskiego świata. Oddziałuje na zmysły: wzrok, zapach, słuch i dotyk. Wpływa na emocje i wrażenia wszystkich, którzy przekroczą jej próg. Sensoryczne oblicze katedry ukazywał projekt realizowany podczas Wielkiej Majówki w Bramie Poznania w 2015 r. Jego elementami były wycieczki, prelekcje, prezentacje i koncert.

Takie podejście do tematu zostało zainspirowane pojęciem tzw. brandingu emocjonalnego, wykorzystywanego w marketingu, w tym także marketingu miejsc. „Oddziaływanie na zmysły to inwestycja w pamięć ludzi, którzy wrócą w dane miejsce po wrażenia, wspomnienia i z ciekawości” [Pogorzelski, 2012, s. 118]. Dlatego właśnie ukazano katedrę przez perspektywę zmysłów, które przemawiają do odbiorców w silny i charakterystyczny sposób.

### 1. Miech i piszczałki. Posłuchaj dźwięków organów.



**Ryc. 5.** Spotkanie z organistą na prospekcie i prezentacja instrumentu  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tekst promujący wydarzenie: *Od siły ich brzmienia drżą mury katedry. Jak funkcjonują? Ile mają piszczałek? Spojrzenie na organy z punktu widzenia organisty.* Na wydarzenie składały się wejście na prospekt organowy, prelekcja organisty dotycząca zasad działania organów oraz muzyczna prezentacja organów (ryc. 5).

### 2. Serce i spiż. Posłuchaj dźwięków dzwonów.



**Ryc. 6.** Wystawa zdjęć dzwonów katedralnych  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tekst promujący wydarzenie: *Słyszymy je, lecz ich nie widzimy. Jak mają na imię? Ile ważą? Ile mają lat? Muzyczna prezentacja dzwonów katedralnych.* Na wydarzenie składały się wystawa plasz z fotografiami dzwonów katedralnych znajdujących się w południowej, niedostępnej dla zwiedzających wieży (ryc. 6), prelekcja dotycząca z prezentacją dźwięku każdego

dziejów dzwonów katedralnych, koncert dzwonów z instrumentów osobno oraz wszystkich razem.

### 3. Kadzielnica i ziola. Poczuj zapach sacrum.



**Ryc. 7.** Prezentacja kadzideł  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tekst promujący wydarzenie: *Zachwyca swoją wonią i sposobem celebrowania. Z jakich ziół powstaje? Jaka jest jego tradycja? Opowieść o kadzidle oraz prezentacja naczyń liturgicznych.* Na wydarzenie składały się prelekcja dotycząca znaczenia kadzidła w kulturze chrześcijańskiej oraz prezentacja różnych rodzajów kadzideł, w której czynnie

uczestniczyły osoby biorące udział w prelekcji (ryc. 7).

#### 4. Ołtarz i witraże. Spójrz na grę światła i barw.



**Ryc. 8.** Prezentacja ołtarza głównego  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tekst promujący wydarzenie: *Skupiają na sobie wzrok już od wejścia do katedry. Jak powstały? Co przedstawiają? Prezentacja otwarcia i zamknięcia ołtarza oraz obserwacja witraży.* Na wydarzenie składała się wycieczka z prezentacją witraży oraz demonstracją otwierania i zamykania skrzydeł ołtarza (ryc. 8).

#### 5. Sztuka i architektura. Dotknij katedralnych zabytków.



**Ryc. 9.** Zwiedzanie Złotej Kaplicy  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tekst promujący wydarzenie: *Po wejściu do katedry otaczają nas zewsząd. Ile trudu i zapału włożył w nie artysta? Z jakich materiałów powstały? Spacer po katedrze i namacalne obcowanie z dziełami sztuki.* Na wydarzenie składała się wycieczka z prezentacją wybranych zabytków katedralnych oraz wejściem do Złotej Kaplicy (ryc. 9).

Przedstawione działania wpisują się w teorię ekonomii doświadczeń [Marciszewska, 2010] oraz w teorię czterech sfer doświadczeń [Beck, Cable, 1998]. Uczestnicy projektu wzięli w nim aktywny udział, dostarczył on im rozrywki jak i edukacji wprowadzając ich w nowe relacje z dziedzictwem określanym mianem absorbcji [www.turystykakulturowa.org, 17.08.2017].

### Działania turystyczne

#### Cuda i twórcy. Wycieczka z wielkim uszanowaniem

„Cuda się zdarzają! Z pewnością są nimi katedralne zabytki, które wywołują zdziwienie i zachwyt. Choć milczą, są bardzo wymowne. Mają do przekazania swoją niesamowitą historię: kiedy i w jakich okolicznościach powstały? Jak wyglądał proces ich tworzenia? Co się działo z nimi przez wieki? Każdy z zabytków to olbrzymi nakład pracy i czasu. W pamięci potomnych zachowane są nazwiska ich twórców – utalentowanych artystów. W ich cieniu stoi jednak cały sztab bezimiennych ludzi, również zaangażowanych w powstanie dzieła. Setki myśli i rąk połączyły się we współpracy i dały efekt, który dziś można podziwiać w katedrze. P.S. Każdy chce, aby jego praca zyskała uznanie i szacunek.

Przekonaj się, że zasługują na to z pewnością katedralni artyści i ich dzieła.” Tak brzmi oficjalny opis prezentujący temat i istotę wycieczki.

Scenariusz wycieczki prezentuje nie tylko spektakularne i znane obiekty, lecz także te niepozorne, pomijane podczas pobieżnego zwiedzania, czasami nawet trudno zauważalne. Każdy z nich ma ciekawą przeszłość, a ich obecność w katedrze nie jest przypadkowa. W opowieści o zabytkowych obiektach zastosowano podejście podmiotowe, co wpisuje się w humanistyczną teorię nazwaną „biografią rzeczy”. W tym ujęciu „rzeczy mają walor socjalizujący; cementują relacje międzyludzkie; przykuwają ludzi do konkretnego miejsca. Rzeczy mają także zdolności performatywne i integracyjne; współtworzą społeczność.

Rzeczy nie są biernymi przedmiotami użytkowymi, lecz aktywnymi aktorami życia; rzeczy nie tylko są, lecz także działają. [...] Pracując nad biografią jakiejś rzeczy, można stawiać pytania podobne do tych, jakie stawiamy, pytając o ludzi” [Kobiółka 2008, s. 204] – na przykład o etapy życia i wydarzenia, które je ukształtowały.

Z uwzględnieniem podmiotowego podejścia do rzeczy [Domańska, 2008] powstał scenariusz wycieczki „Cuda i twórcy”. Prezentowane podczas niej zabytkowe obiekty mają walor integracyjny: skupiają w sobie pracę setek ludzkich rąk i myśli, łączących się w akcie twórczym. Przykładem jest opowieść o obrazie *Wjazd św. Marcina do Amiens*. To dzieło pracy wielu osób, począwszy od drwala, który ściał drzewo na deski, osób, które utkały płótno, malarza, który stworzył obraz, aż po współczesnych konserwatorów, którzy uratowali go przed zniszczeniem.

Jak wynika z obserwacji, szczególne zainteresowanie odbiorców budzi proces tworzenia dzieła. Podczas wycieczki prezentowana jest zatem „technologia” jego powstawania. Na tym jednak historia zabytku się nie kończy. Dalsze etapy jego „życia” bywają nie mniej ciekawe, jak w przypadku ołtarza głównego w katedrze poznańskiej, który przez wieki znajdował się w kościele parafialnym w Górze Śląskiej, a dopiero po II wojnie światowej trafił na Ostrów Tumski. Podmiotowe podejście do zabytkowych obiektów składnia uczestników wycieczki do zmiany perspektywy. Przedmiot „wyjęty” z natłoku otaczających zabytków, „wzięty pod lupę”, przedstawiony jest detalicznie. Skupia uwagę odbiorcy wyłącznie na sobie, traktowany jest jako świadek przeszłości ze swoją indywidualną ciekawą historią, podziwiany jako efekt trudnych prac wielu utalentowanych ludzi. Zamyśl takiej formy prezentacji zmierza do jednego celu zgodnego z teorią interpretacji: ma wzbudzić u odbiorcy świadomość wartości i poszanowanie wobec dziedzictwa.

Masz ochotę na spacer po Ostrowie Tumskim?

## Cuda i twórcy. Wycieczka z wielkim uszanowaniem.



**Bliskie spotkanie z dziełem sztuki.**  
Zaskakujące historie ukryte w detalach.

Setki myśli i rąk połączyły się we współpracy i dały efekt, który dziś można podziwiać podczas spaceru w katedrze: dzieła sztuki. Zastanawialiście się kiedyś jak powstały?

**Ryc. 10.** Poster promujący wycieczkę

Źródło: CTK TRAKT.



Wycieczka „Cuda i twórcy” (ryc. 10) wraz z cyklem innych wycieczek została zgłoszona w 2015 r. do konkursu Generalnego Konserwatora Zabytków na najlepszy projekt edukacyjny poświęcony dziedzictwu kulturowemu w kategorii aktywności plenerowe. Projekt nazwany „Doświadczyć i docenić. Cykl wycieczek po Ostrowie Tumskim w Poznaniu” otrzymał I nagrodę.

## Działania edukacyjne

Dzieła sztuki znajdujące się w poszczególnych ołtarzach katedry [Skibiński, 2009; Wiesiołowski, 2003] są doskonałym punktem wyjścia do budowania zainteresowania głębszym poznaniem ich znaczenia oraz do kształtowania wrażliwości na wartości estetyczne. Zapraszając uczestników różnych form edukacyjnych do przestrzeni sakralnej – przede wszystkim do przestrzeni poznańskiej katedry – staramy się przybliżyć konteksty kulturowe i historyczno-sztuczne tworzących ją dzieł, łącząc tym samym poznanie dziedzictwa materialnego z niematerialnym.

### Tajemnice katedry – oprowadzanie dla rodzin z dziećmi w wieku 6-12 lat

Oprowadzanie rozpoczyna się przed wejściem głównym, gdzie edukator prowadzący grupę mówi o patronach katedry, św. Piotrze i św. Pawle. W tym miejscu zadaniem dla dzieci jest połączenie na karcie kolejnych kropek (ryc. 11), które utworzą ich symbol, oraz znalezienie go na placu przed katedrą. Jedno z kolejnych zadań w katedrze dotyczy obrazu *Wjazd Św. Marcina do Amiens* Krzysztofa Boguszewskiego. W karcie pracy nakreślona została treść legendy o świętym Marcinie, w której występują gęsi. Dzieci muszą prawidłowo zaznaczyć ślady, jakie te ptaki zostawiły, gęgając na ukrywającego się Marcina (ryc. 12). Inne zadanie dotyczy postaci Wawrzyńca Powodowskiego. Bez odpowiedniej opowieści jest ona sylwetką, na którą nie każdy w katedrze zwróci uwagę. Podczas oprowadzania edukator opowiada związaną z nim historię, którą dzieci kończą poprzez zadanie, polegające na zarysowaniu wybranych pól na ilustracji ducha w katedrze. Dalej nawiązujemy do wielu innych postaci, których historie czy legendy zostały opowiedziane w dziełach sztuki. Budujemy narracje wokół postaci świętej Doroty, Godziemby czy świętego Antoniego z Tuluzy, a dzieci rozwiązują przeróżne ćwiczenia związane z każdą z nich.



**Ryc. 11.** Pierwsze zadanie podczas poznawania tajemnic katedry  
Źródło: Łukasz Gdak.

Tak opracowane zwiedzanie stwarza sytuacje, w których dziecko rozwija swoje umiejętności na wielu obszarach. Karta prowadzi przez przestrzeń katedry, wskazując miejsca, w których należy szczególnie zwrócić uwagę na dany obiekt. Zazwyczaj skupiamy się na tym, co ważne z punktu widzenia wartości artystycznej, tym razem jednak zostały wybrane takie zabytki, które są ciekawe dla dzieci i których sens jest dla nich zrozumiały.

Jedną z funkcji, jakie ma pełnić karta, jest aktywizacja uczestników poprzez rozwiązywanie różnego typu ćwiczeń rozwijających umiejętność obserwacji kierowanej i uważnego słuchania, oraz pozwalających wypowiedzieć się artystycznie w krótkich zadaniach rysunkowych. Wspólne wypełnianie karty przez dzieci i ich opiekunów jest okazją do budowania wzajemnej relacji. Pozwala na postawienie opiekuna w roli eksperta, dzięki czemu wzmacniany jest jego autorytet w oczach dziecka. Jednocześnie zadania dostosowane do możliwości percepcyjnych młodszych uczestników pozwalają na wzmacnianie ich poczucia sprawczości i podnoszenie swojej samooceny. Wypełniając kartę, dzieci są stymulowane w wieloraki sposób. Obserwując dzieła sztuki (malarskie lub rzeźbiarskie) ćwiczą zmysł wzroku. Słuchając tego, co opowiada edukator i jakich wskazówek udziela, trenują zmysł słuchu. Natomiast porównując plan katedry na karcie pracy oraz rzeczywiste jej rozplanowanie, kształtują umiejętność orientacji w przestrzeni, oswajają się z nią i zaczynają postrzegać nie tylko wrażeniowo, ale też przez pryzmat poszukiwania ukrytych w dziełach sztuki znaczeń.

Karta pracy aktywizuje zatem dzieci podczas wizyty w katedrze, a zawarte w niej ciekawostki przybliżają informacje dotyczące dzieł sztuki. Edukator, oprowadzając grupę po katedrze, prowadzi narrację ułatwiającą wypełnienie karty oraz wzbogaca ją o ciekawostki związane z zabytkami sztuki. Zadania wskazane w karcie pracy łączą opowieści, legendy czy hagiografie, czyli bogactwo dziedzictwa niematerialnego, z dziedzictwem materialnym widocznym w dziełach sztuki poznańskiej katedry. Przestrzeń sakralna jest tym samym doskonałym miejscem do realizowania szeroko rozumianej edukacji.



**Ryc. 12.** Jakie ślady zostawiają gęsi? Fragment karty pracy *Tajemnice katedry*

Źródło: Lucyna Kaczmarkiewicz.

## Czas katedr – zajęcia edukacyjne dla klas ponadgimnazjalnych

Metody podejmowane podczas zajęć skupiają się wokół aktywnego słuchania i obserwacji kierowanej; uczestnicy wypełniają również karty pracy. Edukator, rozmawiając z uczniami, prowokuje ich do wypowiedzi, w której będą mogli skonfrontować założenia stylu z jego realizacją, poznać fachową terminologię związaną z różnymi dziedzinami sztuki czy ćwiczyć czytanie planów architektonicznych.

Celem tych zajęć edukacyjnych jest przede wszystkim rozwój myślenia kontekstowego poprzez analizę dzieł sztuk plastycznych (głównie architektury i związanej z nią rzeźby). Edukator obrazuje uczestnikom cechy charakterystyczne dla stylu gotyckiego, skupiając się na charakterze regotyzowanej katedry. Zagłębia się również w sposób myślenia oraz wiarę ludzi epoki średniowiecza, które można poznać, wnioskuje z koncepcji bryły katedry i znajdujących się w niej dziełach sztuki.

Zajęcia pozwalają na realizację wybranych zagadnień z podstawy programowej właściwej dla szkół ponadgimnazjalnych z przedmiotu wiedza o kulturze i historia (zakres rozszerzony). Odbywają się poza murami szkoły, w bezpośrednim towarzystwie zabytków, dzięki czemu ich uczestnicy mogą porównać zagadnienia teoretyczne z praktycznymi w otaczającej ich przestrzeni. Do zagadnień związanych z nauczaniem historii [Konieczka-Śliwińska, Herkt, Pernak 2012, s. 202] należą m.in. uniwersalizm kultury średniowiecznej i identyfikacja dokonań tego okresu w zakresie architektury i sztuki w kontekście europejskim i polskim. Podczas zajęć uczniowie obserwują bryłę katedry, przyglądają się jej charakterystycznym elementom, takim jak kształty okien wypełnionych maswerkami, portal czy szczyt z blendami. We wnętrzu, na podstawie planów katedry poznają jej elementy oraz ich znaczenie w kontekście założeń sztuki gotyku. Potrafią zinterpretować znaczenie najdłuższej części katedry, czyli nawy głównej, która porównywana do drogi pielgrzyma ma prowadzić go do Boga, którego obecność symbolizuje prezbiterium. Dowiadują się, dlaczego najwięcej okien z witrażami znajduje się właśnie tam i jak duże znaczenie miało światło w przestrzeni katedry. Tym samym uczniowie realizują podstawę programową z wiedzy o kulturze [www.men.gov.pl, 26.04.2017], analizując dzieło architektoniczne pod kątem treści i formy, korzystając z wiadomości o stylu gotyckim i epoce średniowiecza. Dostrzegają związki między zabytkiem a sytuacją społeczno-historyczną i obyczajami w czasach, w których powstawał. Dzięki temu uczestnicy mogą poznać „rzeczy dalsze (...) za pośrednictwem rzeczy bliższych” [Chen-Winławska 1991, s. 151-156]. Przestrzeń sakralna katedry jest zatem przestrzenią właściwą również do realizacji zajęć wpisujących się w edukację regionalną.

Poprzez działania zarówno z zakresu turystyki jak i edukacji przestrzeń poznańskiej katedry stanowi doskonałe pole do kształtowania kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie [Van Lakerveld, Gussen, 2009; *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie*], zwłaszcza świadomości i ekspresji kulturalnej. Aktywności proponowane uczestnikom opisywanych wcześniej działań pozwalają na poszerzanie ich umiejętności odbioru dzieł sztuki, wpływają na zrozumienie własnej kultury i poczucie tożsamości oraz pobudzają wrażliwość, lub po prostu dostarczają przyjemności. Narzędzia poznawcze zdobyte podczas tych działań mogą być wykorzystywane również w innych przestrzeniach, zarówno tych dotyczących dziedzictwa lokalnego jak i o znaczeniu narodowym czy europejskim.

Działania oparte na interakcji pomiędzy uczestnikami kształtują zdolność odniesienia własnego punktu widzenia do opinii innych. Wpływa to również na kształtowanie kompetencji społecznych, które opierają się na docenieniu różnorodności i szacunku wobec innych ludzi (i ich odmiennych poglądów) oraz dążą do pokonywania uprzedzeń i osiągnięcia kompromisu.

## Podoba mi się – nie podoba, czyli warsztat z analizy dzieła sztuki dla dorosłych

Zazwyczaj patrząc na rzeźbę czy obraz, nie znamy terminologii i zasad stosowanych w sztuce. Ocena dzieła opiera się wówczas na stwierdzeniu: podoba mi się – nie podoba. Celem warsztatu jest poznanie narzędzi opisu warstwy formalnej i kontekstu historyczno-kulturowego towarzyszącego powstaniu dzieła. Prowadzi to do poznania jego warstwy znaczeniowej, co w rezultacie składa się na analizę dzieła sztuki. Warsztat skierowany do dorosłych i młodzieży od 16 lat umożliwia bliższe poznanie wybranych dzieł sztuki i wyposaża uczestników w narzędzia potrzebne do spojrzenia na nie w sposób profesjonalny, przez co możliwe jest zrozumienie jego ukrytych znaczeń i symboli oraz osadzenie go w kontekście kulturowym. Dziełem, którego poddano analizie, był obraz Guercina *Święta Cecylia*, znajdujący się w bocznej kaplicy w katedrze.

Podczas warsztatu najpierw poznajemy wybrany obraz w katedrze i budujemy wokół niego wrażeniowe skojarzenia (ryc. 13). W kolejnych krokach uczestnicy poznają kategorie, według których można analizować dzieło pod kątem jego formy. Przyglądają się kompozycji, światłocieniowi, barwie i środkom wyrazu artystycznego. Następnie poznają kontekst kulturowy i podejmują próbę osadzenia go na tle wydarzeń historycznych i w sytuacji społecznej epoki, w której powstawał. Do tego potrzebne są informacje zaczerpnięte ze źródeł, w tym przypadku dotyczące na przykład Soboru Trydenckiego, biografii świętej czy znaczenia namalowanych przez artystę atrybutów. Ważne są również fakty z życia autora, które w oczywisty sposób mogą wpływać na charakter jego dzieła. Te wszystkie informacje,



odpowiednio zinterpretowane, pozwalają wyciągnąć wnioski i spojrzeć na dzieło sztuki inaczej niż tylko wrażeniowo. Można również określić, czy dzieło jest typowe dla swojej epoki, czy też stanowi oryginalną wypowiedź artysty na wybrany temat.

**Ryc. 13.** Skojarzenia z obrazem świętej Cecylii  
Źródło: Łukasz Gdak.

Zaletą przeprowadzania takiego warsztatu częściowo w katedrze jest fakt, że dzieła sztuki są w niej prezentowane *in situ*, w docelowej sakralnej przestrzeni, a poznawane w kontekście nadanym im przez autora nabierają właściwego znaczenia. Przestrzeń sakralną wyróżnia również obecność w niej innych dzieł sztuki, przy czym jest to przestrzeń, która w największym stopniu – zaraz po muzeach czy galeriach – skupia dzieła malarskie i rzeźbiarskie. Ich prezentacja w takim miejscu skłania ku dodatkowej refleksji nad przesłaniem i interpretacją znaczenia. Inaczej należałoby odczytać znaczenie obrazu *Święta Cecylia* jako obrazu ołtarza bocznej kaplicy, a inaczej jako dzieła eksponowanego w muzealnej galerii sztuki siedemnastowiecznej. Prezentowane w przestrzeni sakralnej współtworzy je i jednocześnie zostaje wzbogacone o dodatkowe znaczenia. Przede wszystkim jednak jest cały czas dostępne dla odbiorcy, a co za tym idzie – umożliwia realizację przesłania zaprojektowanego przez artystę.

Warsztat może być zatem punktem wyjścia do poznania profesjonalnych narzędzi analizy dzieła sztuki. Otwiera on uczestników na dogłębne zrozumienie dzieła i wyjście poza wrażeniową jego ocenę, a kontekst nadawany przez przestrzeń sakralną uwypukla jego znaczenie.

## Podsumowanie

Realizacja projektów turystycznych i edukacyjnych na obszarze *sacrum*, jakim jest Ostrów Tumski i katedra poznańska miała miejsce za zgodą Kurii Metropolitalnej oraz parafii archikatedralnej. Współpraca z gospodarzem obszaru jest w tym zakresie niezbędna. Obejmuje ona prezentację idei i celów projektu, omówienie zasad ich realizacji oraz harmonogram. Należy pamiętać, że katedra poznańska to przede wszystkim miejsce praktyk religijnych, z poszanowaniem których musi być realizowany plan działań. Współpraca z gospodarzem łączy się także z zaangażowaniem i pomocą duchownych sprawujących bezpośrednią opiekę nad katedrą.

## Bibliografia

- Beck L., Cable T., 1998, *Interpretation for 21st century. Fifteen guiding principles for interpreting nature and culture*, Sagamore Publishing, Champaign, IL
- Chen-Winclawska M., 1991, *Regionalizm w nauczaniu historii w Polsce po roku 1918*, [w:] J. Rulka (red.), *Z dziejów nauczania historii w krajach europejskich*, Toruń
- Domańska E., 2008, *Problemy rzeczy we współczesnej archeologii*, [w:] *Rzeczy i ludzie. Humanistyka wobec materialności*, J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa (red.), Olsztyn
- Hajduk J., Piekarska-Duraj Ł., Idziak P., Wacięga S., 2014, *Lokalne muzeum w globalnym świecie. Poradnik praktyczny*, Małopolski Instytut Kultury, Kraków
- Kobiałka D., 2008, *Z życia dwóch naszyjników. Problemy biograficznego podejścia do rzeczy*, „Kultura Współczesna”, nr 3
- Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia*. Załącznik do zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, opublikowanego w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej z dnia 30 grudnia 2006
- Konieczka-Śliwińska D., Herkt M., Pernak R., 2012, *Dziedzictwo kulturowe Ostrowa Tumskiego w Poznaniu, Podręcznik dla nauczycieli i edukatorów*, Poznań
- Marciszewska B., 2010, *Produkt turystyczny a ekonomia doświadczeń*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa
- Pogorzelski J., 2012, *Praktyczny marketing miast i regionów*, Wyd. Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa
- Skibiński Sz., 2009, *Katedra poznańska*, seria: *Szlakami Polskiego Millenium*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań
- Tilden F., 2007, *Interpreting our heritage. Principles and practices for visitor services*, The University of North Carolina Press.
- Wiesiołowski J. (red.), 2003, *W kręgu katedry, Kronika Miasta Poznania nr 1/2003*, Wydawnictwo Miejskie, Poznań
- Van Lakerveld J., Gussen I., 2009, *Nabywanie kluczowych kompetencji poprzez edukację na rzecz dziedzictwa kulturowego*, Publikacja do międzynarodowego Projektu *Aqueduct*
- <http://turystykakulturowa.org/ojs/index.php/tk/article/view/564> [17.08.2017]
- [www.ahi.org.uk](http://www.ahi.org.uk) [26.04.2017]
- [www.bramapoznania.pl](http://www.bramapoznania.pl) [26.04.2017]
- [www.failteireland.ie](http://www.failteireland.ie) [26.04.2017]
- [www.innz.net.nz](http://www.innz.net.nz) [26.04.2017]
- [www.interpretationaustralia.asn.au](http://www.interpretationaustralia.asn.au) [26.04.2017]
- [www.interpretationcanada.wildapricot.org](http://www.interpretationcanada.wildapricot.org) [26.04.2017]
- [www.men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/4c.pdf](http://www.men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/4c.pdf) [26.04.2017]
- [www.men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/7d.pdf](http://www.men.gov.pl/wp-content/uploads/2011/02/7d.pdf) [26.04.2017]
- [www.trakt.poznan.pl](http://www.trakt.poznan.pl) [26.04.2017]

## Tourism in sacred sites.

### Examples of tourist and educational activities in Poznań Cathedral

**Keywords:** heritage interpretation, tourism in sacred sites, events, educational and tourist activities in cathedral

**Abstract:** The article focuses on the issue of organising tourist and educational events on the Cathedral Island in Poznań. The Cathedral Island is a sacred site and a place of national and spiritual significance. The article is not an investigative research paper but a case study demonstrating selected events organised in the cathedral for tourists and Poznań inhabitants. The paper refers to the theory of heritage interpretation and presents the aims and content of the events as well as the methods used in them. It also provides useful guidelines concerning activities in sacred sites.